

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Byarums kyrkogård

*Byarums socken i Vaggeryds kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport och foto: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Marita Axelsson

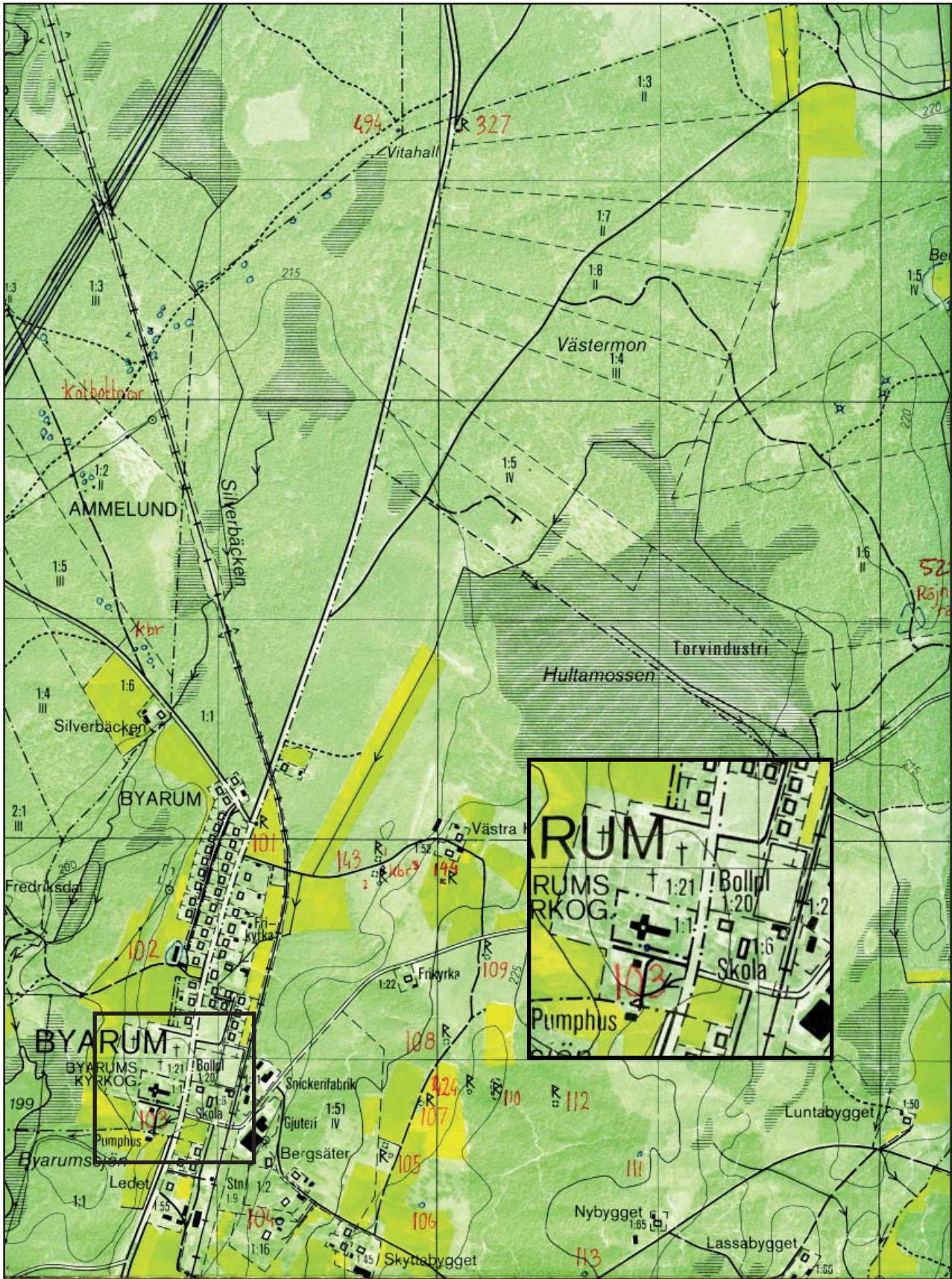
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Byarums kyrkogård	10
Händelsehistorik	13
Beskrivning av kyrkogården idag	14
Beskrivning av enskilda kvarter.	17
Kvarter A-D	17
Kvarter E och F	18
Kvarter G och H	19
Kvarter I och J	21
Kvarter K	23
Västra kyrkogården och urnlunden.	24
Norra kyrkogården och minneslunden	26
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet	27
Referenser.	29
Tekniska och administrativa uppgifter	29

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Byarum 6E 6a.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna som är i drift samt ödekyrkogårdar. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Kalmars och Kronobergs län samt läns museerna i Kalmar och Växjö. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrands-son vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

Så gott som alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen. I de flesta fall betyder det att de är medeltida och efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också fortfarande i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under 1800-talets början men ännu i början av 1900-talet kan man se en typisk medeltida karaktär på många landsortskyrkogårdar. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgårdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgårdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

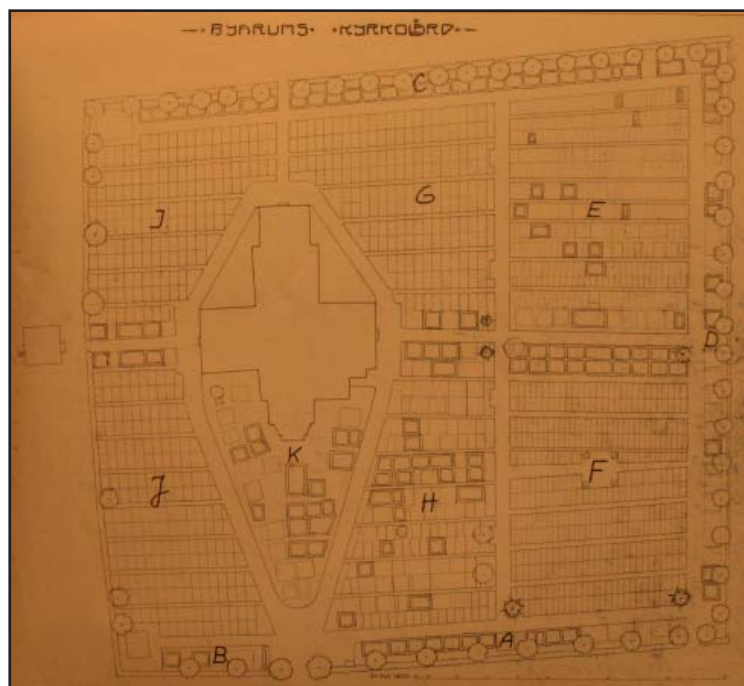
Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande träd ur det naturliga beståndet, endast sällan eller i begränsad omfattning planterade kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Byarums kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Den är utvidgad i flera omgångar, senast 1944 åt väster och 1965 åt norr. Kyrkogårdens olika delar omges av kallmurar och i varierande utsträckning av trädkransar. Ingångarna har smidesgrindar, i den äldsta delen även en stiglucka. Ett övervägande rätvinkligt nät av grusgångar binder samman kyrkogården. Den äldsta delen består av numera gräsbesädda kvarter med främst låga mellan- och efterkrigstidsvårdar i raka nord-sydliga rader. Tidigare hade större delen grusbädd. Kvarteren kring kyrkan har en något blandad karaktär med resligare vårdar från förra sekelskiftet. Kvarteret öster om koret har en renodlad karaktär från denna tid. Särskilt högt kulturhistoriskt värde har fyra vårdar med omgivande järnstaket, liksom några järnkors och 1700-talsvårdar. Flera titlar speglar socknens historia med bruken och stationssamhället Vaggeryd. Västra utvidgningen är terrasserad och rymmer en urnlund. Liksom den norra består dess gravvårdar av till form och storlek enhetliga stenar i raka rader, mestadels med rygghäckar

Gamla delen av Byarums kyrkogård med norr åt höger. De små tvärgående grusgångarna är nu igenlagda. Kartor över utvidgningarna åt väster och norr följer längre fram i rapporten. Karta från 1940 i pastoratsarkivet.

Byarums kyrka och kyrkogård från nordväst.

Byarums kyrkogård

Kyrkomiljö och kyrka

Byarums socken ligger på det småländska höglandets västsluttning. De sandiga flacka åkermarkerna genomkorsas av två stora nord-sydliga åsar som är skogsklädda. De lägre liggande partierna domineras av mossmarker. Ån Lagan bildar gräns i öster och har sina källor strax norr om socknen. Förekomsten av flera stora rösen och bronsfynd pekar på en fast kultur under bronsåldern. Även järnåldern är rikligt företrädd i fornlämningsbilderna. Sockennamnet omnämns första gången i skrift 1210. Det skall ha funnits ett cistercienserkloster med namnet Byarum som vid 1200-talets mitt flyttades till Uppland. Var det låg är okänt. Under 1600- och 1700-talet blev järnhanteringen en viktig näring i Byarum och intilliggande socknar, vilka ingick i Tabergs bergslag. Här fanns god tillgång på vattenkraft, skog och arbetare. Under 1600-talet anlades två järnbruk längs Lagan, Götafors i söder och Eckersholm i öster. Det förra var knutet till säteriet Bratteborg som sedan 1700-talet ägts av familjen von Seth. Eckersholm har ägts av släkterna Scheele, Odencrantz och Hamilton. Båda sistnämnda ägde även det medeltida biskopsgodset Gärhov under 1800-talets förra hälft. En annan industri som växte fram under 1800-talet var tillverkningen av åkdon. Mot slutet av 1800-talet sinade järnhanteringen i bygden. Götafors köptes upp av Munksjö AB som anlade en sulfatfabrik på platsen. 1882 hade järnvägen Halmstad-Nässjö dragits invid Götafors och en hållplats anlagts i byn Vaggeryd. I och med detta kom flera industrier att spira liksom ett stationssamhälle. 1894 färdigställdes en förbindelse till Jönköping, vilket gjorde platsen till en viktig knutpunkt. 1911 blev Vaggeryd municipalsamhälle och 1950 köping.

Byarums kyrkby ligger på västkanten av en åsrygg med spridda åker- och hagmarker i ett barrskogslandskap. Genom byn löper från norr till söder Lagastigen (gamla E4) och järnvägen Jönköping-Vaggeryd. Vägen gick ursprungligen väster om kyrkogården, nu längs östra sidan. I närområdet finns flera fornlämningar från äldre järnålder. Byns bebyggelse är samlad i två rader längs med landsvägen och domineras idag av villor från 1960- och 70-talen. Bland dessa finns några äldre gårdar. Längst i söder på västra sidan ligger kyrka och kyrkogård med sluttningar åt söder och väster. Åt dessa sidor är terrängen fri och utgörs av hagmarker. På motsvarande sida öster om landsvägen ligger en sockenstugans tomt. Sockenstugans timrade tvåvåningsbyggnad uppfördes 1840 och bär gul locklistpanel samt sadeltak med tvåkupigt lertegel. Som flygel ligger i norr en skolbyggnad från 1904 med T-formig plan. Byggnaden i 1 ½ plan bär likaså gul locklistpanel samt sadeltak med tvåkupigt lertegel. På andra sidan järnvägen – som löper direkt öster om sockenstugan

– ligger Byarums gjuteri (en tegelbyggnad från 1900-talet) och den timrade prästgården i två våningar från 1923. Vid kyrkogårdens södra sida ligger ett bårhus mitt för kyrkans södra ingång. Detta uppfördes 1936. Det tillbyggdes 1957 åt söder, med en redskapsdel ritad av arkitekt Helmer Flensborn. 1976 godkändes en tillbyggnad åt väster med personalutrymme, toalett och källare, ritad av arkitekt B Thafvelin. Trots tillbyggnaderna har bårhuset en sammanhållen karaktär. Det är en spritputsad och vitkalkad byggnad under ett valmat, plåttäckt sadeltak. Sydväst om bårhuset är en likartad förråds- och verkstadsbyggnad uppförd, troligen i samband med tillbyggnaden eller senare. Mellan bårhuset och landsvägen sträcker sig en smal parkeringsyta längs kyrkogårdsmuren. Norr om kyrkogården är en parkering anlagd i samband med utvidgning på 1960-talet, ritad av stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson. En asfalterad väg sträcker sig från landsvägen till slutningen åt väster tar vid. På ömse sidor är gräsytor förstärkta med gatsten samt omgärdade av lövhäckar och björkrader.

Byarums kyrka har korsplan med torn i väster och kombinerat kor/gravkor i öster. I långhusväggarna ingår medeltida murar med delvis framtagna kalkmålningar. I södra tvärskeppet sitter en romansk portal av finhuggen sandsten. Eventuellt kan kyrkan ursprungligen ha ingått i det cistercienserkloster som senast 1244 flyttade till Sko i Uppland. Greve Gabriel von Seth lät 1759 uppföra det karaktäristiska gravkoret av sandstenskvadrar. Det är en stilren barockskapelse med rusticerad fasad. 1766 tillkom korsarmar och 1786 ett gustavianskt torn med huv och urtavlor. Kyrkan bär en gulbruten spritputs och ett brant koppartäckt korstak. I södra korsarmens östra vägg sitter sedan 1700-talet en porträttgravsten från sent 1600-tal i kalksten över David Dachsberg till Mölna och Mjöhult med maka.

Kyrkogårdens historik

Byarums kyrkogård har medeltida ursprung. Eventuellt kan den ursprungligen även ha härbärgerat Byarums kloster, vars läge dock är okänt. Senast vid 1244 hade klostret flyttat till Sko i Uppland. Innan 1780-talet saknade kyrkan torn, varför en klockstapel stod på kyrkogården. Enligt uppgift uppfördes kyrkportar eller rättare stigluckor av trä som ingångar i nordost och söder. 1799 skall en murad gravkammare ha ordnats 1799 i kyrkogårdens då nordvästra del. Av denna grav, tillhörig släkten Cederstam till Gäråhov, syns idag inget ovan mark. 1826 utvidgades kyrkogården ”6 alnar åt Nord” och ”40 alnar åt öster”. Marken i öster var skänkt av majoren och brukspatronen G Odencrantz på Gäråhov, vilken även ledde arbetet med igenfyllandet av en ”djup och bred dæld” därstädes. Vid utvidgningen revs nordöstra stigluckan, jämte en gammal materialbod av trä. Kyrkogårdens äldre del fick sin nuvarande utsträckning

Bårhus från 1937, tillbyggt 1957 och 1976.

Ostra delen av Byarums kyrkogård på fotografi från ca 1900. Gravvårdar är ännu en ovanlig syn på de ängsliknande kvarteren.

och de omgivande kallmurarna uppfördes. Den östra fullbordades 1827, norra och södra 1828. Samma år uppmurades en stiglucka i öster. Smidesgrindar till denna skänktes av brukspatronen greve Philip von Seth på Bratteborg, korset av greve John Hamilton på Eckersholm. Vid samma tid fanns även en "Port af Träd" på västra sidan. Någon gång under 1800-talet revs de resterande stigluckorna av trä. Nuvarande trädkrans torde ha planterats vid denna tid. Den är dock senare delvis föryngrad. Innan sekelskiftet 1900 fanns endast ett fåtal beständiga gravvårdar på kyrkogården. På ett fotografi från denna tid kan man inte se en enda vård öster om koret. Istället är där en vildväxt gräsmatta. Ett decennium senare är situationen en annan. Framförallt öster om koret har resliga vårdar växt upp, som regel med tillhörande grusbädd. 1920 skedde en stor utvidgning åt norr, varvid den norra kallmuren slopades, ny begränsning blev en häck och ett järntrådsnät. 1936 togs en grind upp mellan nylagda bårhuset och kyrkans sydport. En gång anlades mellan dem båda. 1942 tillstyrktes ett utvidgningsförslag upprättat av arkitekt Paul Boberg. Kyrkogården var för liten för församlingens 36 000 invånare. Först planerades en utvidgning åt söder, vilket dock skulle bli för dyrt på terrängen. Istället togs den flackare västra sluttningen i anspråk. Arbetena utfördes 1944. På flygfotografier från 1946-47 kan man se hur den gamla kyrkogården helt domineras av familjegravar med grusbäddar och inramning i form av stenramar eller tuktade låga häckar. Vidare hade vid denna tid alléer av björkar planterats längs gångarna kring kyrkan. 1951 gavs tillstånd för belysningsarmaturer. 1962 godkändes ett nytt utvidgningsförslag av stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson, Jönköping. Den nya delen kom att sträcka sig som en bred remsa längs kyrkogårdens hela norra sida och stod klar 1965. 1971 togs flertalet av björkarna ned längs nämnda gångar. Motivationen var att de "skymmer delvis

Fotografi från 1933 som visar kvarter K med dess påkostade grusgravar. Kyrkogården har helt ändrat karaktär sedan 1800-talet. Fotograf: Erik Lundberg, ATA.

kyrkan och försvårar skötseln av gravplatserna i närheten”. 1977 omdanades den kvadratiske planeringen i Bobergs utvidgning till urnlund, samtidigt som växtligheten kompletterades på hela utvidgningen. Det gällde häckar längs terrasskanterna samt trädrader inom kvarteren. Vid okänt tillfälle slopades rygghäckarna på den övre terrassen. Grusbäddar samt sten- och häckramar har konsekvent avlägsnats från kyrkogården under de senaste decennierna, likaså har de grusade tvärgångarna genom kvarteren gräsbesåts. Därmed är den tidiga 1900-talskaraktären starkt förändrad, även om några exempel kvarstår, liksom vårdarna i sig.

Händelsehistorik

Tidig medeltid
Kyrkogården anläggs.

1703
Stigluckor av trä uppförs i söder och nordost. (JLST)

1826-28
Utvidgning åt norr och öster. Kyrkogårdsmur anläggs. Nordöstra stigluckan rivs. Ny stiglucka öster om kor. (JLST)

1921
Utvidgning åt norr. (JLST)

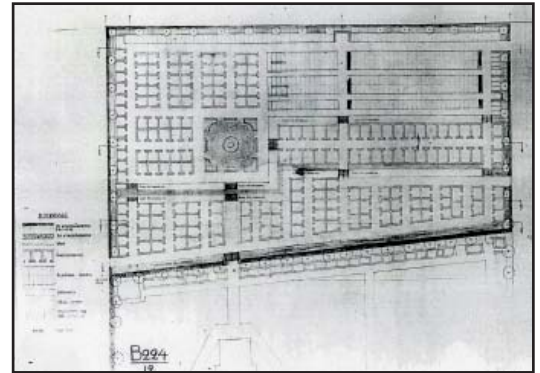
1936
Ingång tags upp i söder med anledning av bårhusbygge. (JLST)

1944
Utvidgning åt väster. Arkitekt Paul Boberg. (JLST, Årsskrift)

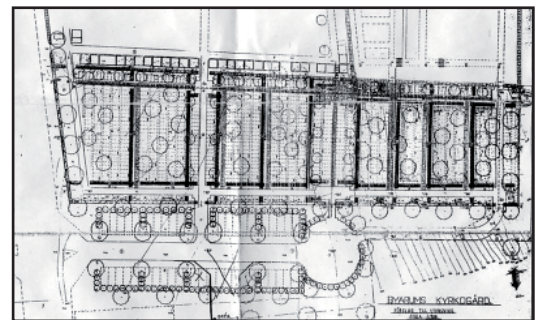
1965
Utvidgning åt norr. Stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson. (JLST, Årsskrift)

1971
Gallring av trädbestånd. (JLST)

1977
Urnlund på 1942 års utvidgning. (JLST)

Paul Bobergs utvidgning åt väster från 1944. Norr är åt höger. ATA.

Ivar Anderssons utvidgning åt norr från 1962. Norr är nedåt på kartan. ATA.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Byarums kyrkogård är i grunden en traditionell landsortskyrkogård, men har genom stora utvidgningar under 1900-talet fått drag av stadskyrkogård för Vaggeryds tätort. Kyrkogården består av tre välvgränsade delar. Den äldsta delen fick sin nuvarande utsträckning 1826 och 1920. Formen är kvadratisk med kyrkan i mitten, något förskjuten åt söder. Kvarteren är betecknade A-K, varav de fyra första avser raderna längs sidorna. Kvarteren närmast kyrkan domineras av stora vårdar från tidigt 1900-tal. De mest påkostade återfinns inom det triangulära kvarteret öster om koret och längs gången från kyrkans nordport. I de två norra kvarteren är vårdarna yngre och mindre. Utvidgningen längs västra sidan är rektangulär och präglas av efterkrigstidens raka rader av uniforma små vårdar. Senare planteringar ger ett förtätat intryck som motverkar stramheten. Den norra utvidgningen är strikt uppbyggd med sina likaså raka rader av låga, uniforma vårdar.

Flygfotografi från 1947 med den då helt nya utvidgningen i förgrunden. Gamla kyrkogården upptogs nästan helt av grusgravar med häckar eller stenramar. Mellan större delen av gravraderna är smala grusgångar.

Omgärdning

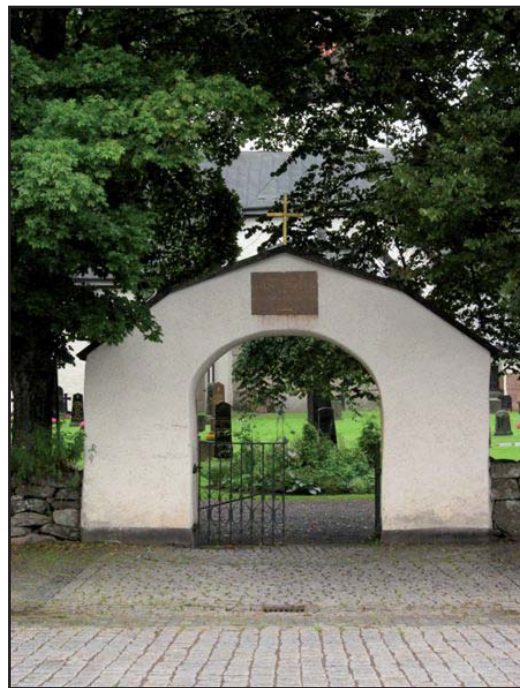
Kyrkogården äldsta del omges på alla sidor utom den norra av en kallmur av otuktade markblock av granit. Muren är omkring en meter hög och bred. Upptill är det övervägande tunna hällar. Ovansidan är överväxt med mossa. Till stor del härrör muren från 1827-28. I det sydvästra hörnet bildar den stödmur. Den likartade kallmuren kring utvidgningen från 1944 är försedd med en jordvall på insidan. Den senaste utvidgningen omges på alla sidor utom den södra av en kallmurad skalmur. Denna består av kvaderhuggen granit i tre jämna skift med en fyllning av skolsten. Den västra sträckningen har en jordvall på insidan.

Ingångar

Kyrkogården har åtta ingångar. Den äldsta delen har tre av dessa. Huvudingången är i öster, mitt för koret, genom en stiglucka. Denna är uppförd 1828 av gråsten och bär en spritputs med gulbruten kalkfärg. Ovanför den rundbågiga öppningen sitter en kalkstenstavla med följande inskription: "Kyrkans namn är Eugenia Desideria gifvit af Sveriges och Norriges Drottning d. 5 Aug. 1827." Stigluckan bär ett brutet tak med täckning av järnplåt, krönt med ett förgyllt kors. I porten sitter en smidd pargrind från samma år. En ingång är placerad i nordöstra hörnet av 1920 års utvidgning. Den har en snarlik smidesgrind mellan två fyrkantiga granitstolpar med släthuggna kanter. Samma stolpar återfinns kring den öppning som 1936 togs upp mitt för kyrkans sydportal. Mitt för västporten är en förbindelse mot västra delen. Denna omges av kraftiga murade stolpar av röd granitkvader från 1944. Västra delen har två ingångar i söder med dubbla spjälgrindar av järn mellan fyrkantiga granitstolpar. I nordväst finns en förbindelse mot norra delen. Denna del har sin huvudentré i linje med kyrkans nordport. Det är ett stramt grindpar av samma slag som i västra delen. Grindstolparna är av släthuggen granit, fyrkantiga med rundade krön. Ytterligare två ingångar av samma slag finns i norr, den västligaste i linje med förbindelsen mot 1944 års del. Den mellersta har en enkel grind.

Vegetation

Kring kyrkogårdens tre delar finns separata trädkransar, mer eller mindre sammanhängande. Den äldsta delen omges på alla sidor utom den norra av en krans med gamla lönnar, i sydost sannolikt från 1800-talets förra hälft. En lucka finns i söder och norr om stigluckan växer lindar som troligen planterats vid förra sekelskiftet. Mot norra delen växer en låg lövhäck och en rad av unga rönnar. Norra delen har vidare en rad av rönn längs östra sidan. Västra delen omges, utom i öster, av en tät krans med ursprungliga lindar. I framförallt västra delen används rygghäckar av måbär, men även i norra delen i rumsbildande syfte. Som regel har varje häck två eller flera rönnar. En rik buskvegetation av bl a ölandstok och oxbär upptar

Stiglucka från 1828 med smidesgrindar och tavla som erinrar om drottning Desiderias besök 1827.

Norra ingången med grindparti från 1965.

Obelisk från 1915 av polerad svart granit i kvarter C.

Enkel låg vård från 1900-talets mitt i kvarter F.

S.k. liggare i allmänna linjen med referens till Svenska Missionsförbundets sångbok (Sv. Mfb.), kvarter E.

slänterna mellan terrasserna i västra delen. Inom dessa växer även rader med omväxlande cypresser och rönnar. På den äldsta delen av kyrkogården finns ett antal planterade träd. Längs gången kring kyrkan har bl a åtta gamla björkar sparats. Närmare redogörelse görs under beskrivningen av respektive kvarter.

Gångsystem

Kyrkogården knyts samman av ett nät med kantskurna grusgångar. Från huvudingångarna i norr och söder samt från urlunden leder raka gångar fram till kyrkans portar. Runt kyrkan löper en närmast rombisk gång som mynnar framför stigluckan. En rak gång skär norra gången i rät vinkel och bildar därigenom gräns mellan kvarteren på norra delen av gamla kyrkogården. Längs alla sidor av gamla delen, utom den södra löper en rätvinklig grusgång längs gravkvarteren. Den västra utvidgningen har ett strikt rätvinkligt gångsystem med fyra nord-sydliga gångar som korsas av fyra öst-västliga, vilka alla möts kring urlunden. Den norra utvidgningen har en rätvinklig gång som löper längs murarna och där ansluter till de äldre delarna av kyrkogården. Längs gamla delen är en gång belagd med råbrutna kalkstenshällar. I slutningen i öster ersätts dessa av tvärrädda, hyvlade trappstenar av röd kalksten, lagda med visst mellanrum.

Gravårdstyper

Kyrkogården uppvisar ett representativt spektrum över vanliga gravvårdar från det sena 1600-talet till idag. Den större delen utgör de enskilda gravarnas vårdar och tidsmässigt de från 1900-talet. Fram till 1900-talets förra hälft är vårdarna oftast resliga, vanligen med obeliskform. Det mest frekventa materialet är den svarta, gärna polerade, graniten. Fram till och med 1800-talet var dock kalkstenen det mest brukade. Även under 1900-talet har det beställts ett ansevärt antal vårdar i detta material. Ett antal vårdar har bevarade grusbäddar med gjutjärnsstaket. Med bestämmelser om maximi-höjd under mellankrigstiden kom vårdarna att breda ut sig istället. De breda, låga vårdarna är rikligt förekommande på kyrkogårdens äldre del. Deras formspråk är ofta klassiserande och som regel har de varit samkomponerade med en grusbädd samt stenram. I de flesta fall har dessa arrangemang avlägsnats under senare år, varför en del vårdar ger ett stympat intryck. Med efterkrigstidens folkhem kom jämlikhetssträvanden att speglas i gravkonsten. Låga, uniforma vårdar av modesta mått understryker likheten inför Gud. Formspråket är enkelt, gärna med klassicistiska element som tempelgaveln men senare allt stramare. Dessa vårdar dominerar helt de yngre delarna av kyrkogården. Det tidigare så vanliga bruket av titlar är här mer sporadiskt. Materialvalet utgörs framförallt av granit, vars färg och behandling är rikt varierad. Den röda graniten markerar sig bland den vanligare svarta och gråa. Som nämnt förekommer även en

del kalksten, främst rödaktig. Marmor förekommer också i viss utsträckning. Det begränsade antalet av vårdtyper under framför allt efterkrigstiden har sin grund bl.a. i de fåtaliga gravvårdsproducenterna som ofta nyttjade samma kataloger.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A-D

Allmän karaktär

Kvarter A-D utgör gravraderna längs med gamla kyrkogårdens sidor. A och B i öster, C i väster och D i norr. Det rör sig uteslutande om enskilda gravar med blandat vårdbestånd från hela 1900-talet.

Gravvårdstyper

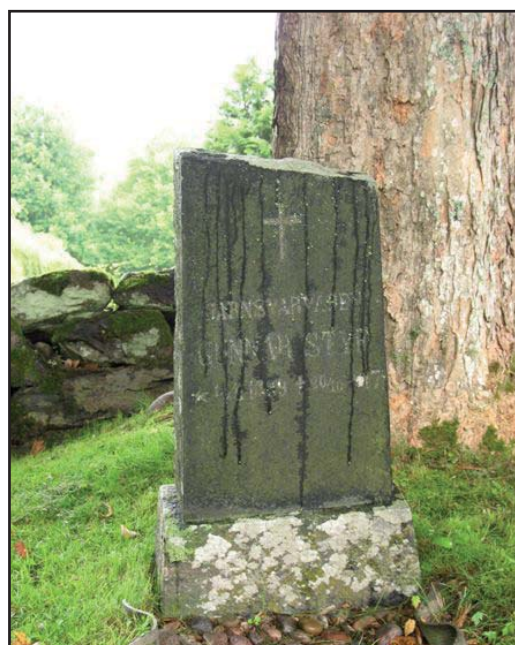
Gravvårdsbeståndet spänner från det tidiga 1900-talets resliga vårdar i svart granit till dagens små, låga vårdar. Flertalet av de äldre familjegravarna har haft grusbädd och stenram eller häck. Påtagligast är detta i kvarter D som har en viss prägel av påkostade vårdar från 1900-talets förra hälft. Formerna är överlag låga, men kraftfulla. Ett undantag utgör bautastenen över vagnfabrikanten C Svensson från 1931. Några vårdar minner med sina titlar om viktiga funktioner i socknen och stationsområdet: stenen över lärarinnan Amalia Tenggren som restes av skolbarn 1917, de identiska vårdarna över en lokomotivförare respektive banmästare Hult från omkring 1930, den strama svarta granitvården över en stationsinspektör från 1960 med SJ:s vapen inhugget, det kraftiga gavelstycket till en borttagen grusbädd med titeln teleföreståndare. Bland övriga titlar finns järnsvarvaren, skomakarmästaren, skraddarmästaren, kvarnägaren, rättaren och hemmansägaren. Titlar är vanligt förekommande ännu på 1960-talet. Vid stigluckan lägger man märke till sju små svarta granitluggare över familjen Wennerström från Eckersholm. De daterar sig från 1901-70. Efterkrigstidens vårdar har uniform storlek, några bär klassiserande drag, andra har mer reducerat formspråk. Bland dessa finns även några liggande hällar, bl.a. över två von Seth i sydvästra hörnet.

Kulturhistorisk bedömning och karakterisering

Kvarteren längs gamla kyrkogårdens sidor har en blandad 1900-talskaraktär. Genom borttagande av grusbäddar har intrycket blivit något stympt. Ett värde finns dock i de äldre vårdarna, vars skala ger en kontrast till efterkrigstidens enhetliga stenar. Genom vårdar med titlar ges också en inblick i socknens moderna historia och den roll som olika industrier och järnvägen spelat. Det är i första hand där de kulturhistoriska värdena finns.

Bautastenen på vagnfabrikant Svenssons grav markerar sig bland de övriga vårdarna i kvarter D.

Liten bautasten över en järnsvarvare i kvarter C.

Två stramt modernistiska vårdar över järnvägsmän, den ena med SJ-vapnet. I fonden en kraftig låg gavel över en teleföreståndare, vilken ger ett stympt intryck sedan grusbädd och stenram avlägsnats.

Kvarter E från nordväst.

Kvarter F från nordväst.

Två kvarstående vårdar i allmänna linjen i kvarter E, den ena med referens till Missionsförbundet.

Tre mer påkostade vårdar i kvarter E, exponerade mot mittgången.

Kvarter E och F

Allmän karaktär

Kvarter E och F svarar mot den utvidgning som företogs åt norr 1920. Det är två rektangulära kvarter med nord-sydliga, dubbla gravrader, i E med rygghäckar av måbär. Gravvårdsbeståndet utgörs nästan enbart av 1900-talets låga vårdformer, framförallt från seklets förra hälft. Utöver dessa finns ett stort antal sentida vårdar som sannolikt har ersatt äldre gravar. Kvarter E och F har delvis karaktär av allmänna linjen, d.v.s. kronologiska gratisgravar med enkla småskaliga vårdar. Kvarter E:s äldre generation vårdar stammar från 1921-34 och står kronologiskt. Enskilda gravar är insprängda bland allmänna. I F är det två gravrader vid mitten, med ryggen mot varann, som kan klassas som allmänna. De är från 1935-43. I övrigt är de äldre vårdarna från 1935-46, likaså kronologiskt stående. Några mer påkostade familjegravar är placerade längs huvudgången. E uppvisar tre rader med rönner. I centrum av F finns en vilplats omgiven av fyra hängalmar, s.k. sorgeträd. I varje hörn av kvarteret växer en ung rönn.

Gravårdstyper

De bevarade allmänna linjegravarna har småskaliga versioner av sin tids vanliga vårdar, bautastenar eller senare moderna vårdar. Som regel är de under halvmetern i höjd. Vanliga är även de små liggarna, vilka brukats för flera barngravar och ofta bara bär ett förnamn. Några av gravarna har träkors med sentida namnplåtar. De enskilda gravarna har i ett äldsta skede kvar de resliga sekel-skiftesformerna, men i F är det främst de låga, utbredda vårdarna som märks. Alla har de mist sina tillhörande stenramar. I de fall inskriptionen anbringats direkt på en stenram är detta särskilt markant. Den mest påkostade vården är från 1924, placerad i E vid huvudgången och formad som en reslig tempelgavel i grå granit. Vid sidan av nämnda vårdar finns olika typer av moderna vårdar, med eller utan klassiserande formspråk. Materialet är främst granit i olika färger, men även kalksten förekommer. På de äldre vårdarna är den svarta graniten ofta försedd med polerad dekor. Kvarteren kan uppvisa ett antal titlar: målarmästare, snickare, hammarsmed, smedmästare, korpral, predikant, arrendator, soldat, barnmorska, verkmästare, skraddarmästare, hemmansägare, torpare, möbelhandlande. Fem vårdar bär referenser till Missionsförbundets sångbok och ger därigenom en spegling av frikyrklighetens stora betydelse i socknen. De yngre vårdarna speglar efterkrigstidens ideal. I sen tid har några äldre vårdar slipats ned och återanvänts. Därvid är det anmärkningsvärt att man ännu brukar titlar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktärisering

Genom borttagande av grusbäddar och grusgångar har kvarteren förlorat mycket av sin ursprungliga välordnade karaktär, som var så typisk för många kyrkogårdar. De äldre av de kvarstående vårdarna har ändå ett visst konsthistoriskt intresse. Vårdarna med titlar speglar yrken i bygden under 1900-talet och besitter därigenom ett kulturhistoriskt värde. De allmänna linjegravar som finns kvar bör likaså bevaras för eftervärlden som vittnesbörd om socknens breda lager.

Kvarter G och H

Allmän karaktär

Kvarter G och H bildar två trapetser, eller mot huvudgången avkappade trianglar. De består av nord-sydliga gravrader, i H och västra halvan av G dubbla. I G dominerar de låga efterkrigsvårdarna, i H är gravvårdsbeståndet mer varierat i höjd och form. Överlag rör det sig om enskilda gravar. Två rönningar flankerar huvudgången, längs vilken de mest påkostade familjegravarna är placerade. I nordöstra hörnet av H växer två gamla lönnar och i det nordvästra hörnet av G ännu en. G delas på mitten av en rygghäck.

Gravårdstyper

Kvarterens äldsta gravvård utgörs av en stor kalkstenshäll i västra delen av G, lagd över "i lifstiden majorskan" Hedvig Sophia Odenrantz, död 1821. Vid dess fotände växer en stor syrenbuske. Norr om hällen är den Sundbergska gravan. Där står tre gjutjärnskors över organisten och kantorn Johan Sundberg (död 1852) med fru och dotter. Den äldsta vården i H är en bautasten från 1892. Kyrkogårdens resligaste vård torde vara bautastenen över kyrkovården Sven Pehrsson från 1919, placerad i G vid huvudgången mellan de båda kvarteren. Invid denna finns även två av kyrkogårdens få bevarade grusbäddar. Den ena omges av en stenram och den andra av ett smidesstaket. Sistnämnda har en reslig vård från 1924 över en hemmansägare från Vaggeryd. På motsatt sida i H finns tre stora, breda vårdar som ursprungligen haft grusbäddar. Särskilt den ena, tillhörande handlande P A Svensson, har stora flyglar som skjuter ut och som inramat gruset. Övriga två tillhör en nämndeman och en järnhandlare. Ytterligare några sådana familjegravar finns i kvarteret. Den enda bevarade grusbädden i H finns i nordöstra hörnet och omges av ett påkostat nygotiskt gjutjärnsstaket. Dess svartpolerade granitobelisk är rest 1905 och bär den avlidnes fotografiska porträtt infattat som porslinsmedaljong, en kuriositet vid tiden. Vid sidan av de monumentala vårdarna i östra änden och de enhetliga efterkrigsvårdarna finns i G rester av en allmän linje. Det rör sig om ett knappt tiotal små vårdar från 1918-33 i den västra hälften. Bland

Stram modern vård med klassiserande drag i kvarter F.

Kvarter G med ett blandat vårdbestånd.

Kalkstenshäll över majorskan Odenrantz och tre gjutjärnskors över organist Sundberg med familj, kvarter G.

En av de två bevarade grusgravarna i kvarter G, karaktäristiskt inramad av ett smidesstaket.

Påkostad sekelskiftesvård i kvarter G.

Utbredd familjegrav från mellankrigstiden som mist sin grusbädd. Vänd mot mittgången, kvarter H.

Stramt klassicistisk vård över en skogsvaktare, i det låga format som blev vanligt med 1930-talet, kvarter H.

Flat obelisk från 1905 med emaljerat fotografi. Den enda bevarade grusbädden i kvarter H, omgiven av ett nygotiskt gjutjärnsstaket.

dess märks ett par träkors med namnplåtar. I H finns ett vitmålat smideskors från 1894 med en referens till Missionsförbundets sångbok. Som goda exempel på låga vårdar i stram klassicism från 1930-talet kan man nämna vården över skogsvaktaren Höglund respektive lärarinnan Ida Johansson. Titlar är vanligt förekommande långt in i efterkrigstiden: fabrikkör, hemmansägare, skomakarmästare, skraddarmästare, komminister, soldat, säteriägare, husägare, kommunalordförande, smedmästare, mjölnare, lantbrukare, folkskollärare, landstingsman.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter G och framför allt H uppvisar en blandning av vårdar från hela 1900-talet. Mest framträdande är förra sekelskiftets resliga monument i form av bautastenar och obelisker. Två vårdar har bevarade grusbäddar med järnstaket, vilka måste tillskrivas ett högt kulturhistoriskt värde med tanke på hur sällan sådana arrangemang bevarats. Ännu en vård har bevarad grusbädd med stenram. I övrigt har alla grusbäddar gräsbesätts och ramarna slopats. Det är tydligt att placeringen längs med gången mot kyrkporten tillskrivits en hög status. Där återfinns de mest påkostade vårdarna. Det vore en vinst om de där borttagna grusbäddarna kunde återställas. I väster finns rester av allmänna linjen samt de Odencrantzka och Sundbergska gravarna från 1800-talet, vilka besitter ett högt kultur- och personhistoriskt värde. Vårdar fram till 1940 skall bevaras på plats, liksom helst också de vårdar som bär titlar. Detta ger ett historiskt djup åt kvarteren.

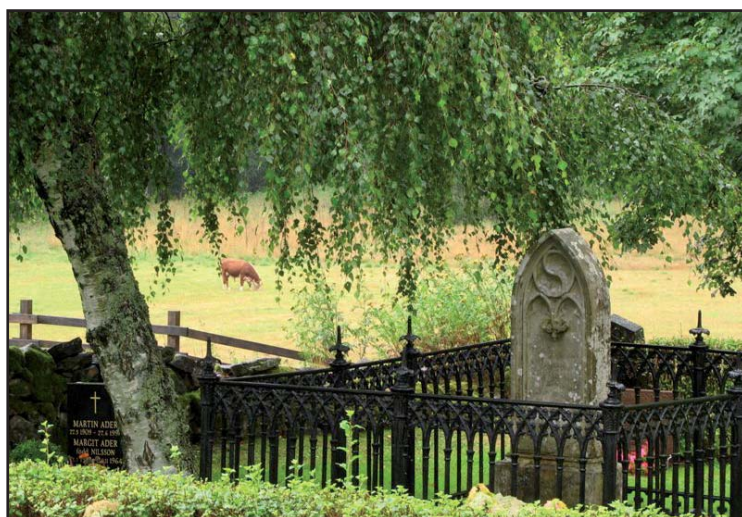
Kvarter I och J

Allmän karaktär

Kvarter I och J svarar planmässigt mot G och H. Båda består av nord-sydliga, dubbla gravrader. I I har vartannat radpar en rygghäck av måbär. De vårdar som är störst till antal är efterkrigstidens låga och uniforma typ. Bland dessa markerar sig dock en äldre generations mer monumentala vårdar.

Gravårdstyper

I kvarter I står en av kyrkogårdens äldsta gravvårdar, en rest kalkstenshäll från 1781 över "en sann christen god medborgare välsinnad Riksdagsman vid fem möten" Sven Håkansson i Smedjebo. Vården har klätts in i ett fodral av galvaniserad plåt. Placeringen är sannolikt den ursprungliga. Bland kyrkogårdens mest intressanta vårdar återfinns även två påkostade 1800-talsgravar. I södra delen av I finns en grusbädd med kalkstensvård och gjutjärnsstaket i konsekvent genomförd nygotik. Graven tillhör majoren och riddaren, friherre B V Lilliecreutz, död 1862. Vid dess sida växer ett sorgeträd i form av en björk. Den andra graven ligger i sydöstra hörnet av J och tillhör greve John Hamilton på Eckersholm, död 1843. Det är en grusbädd med likaså nygotiskt gjutjärnsstaket. Vården utgörs av en kalkstenso-belisk på ett runt marmorpostament. Inskriptionen är författad av makan Louise Piper: "Han var en ömsint menskovän/ Hans lust för andras väl att vaka/ Bland dödelige ingen än/ fullkomligt njutit sällheten/ Han därför gick till himmelen/ att frukten af sin dygd få smaka/ O! Kom en osedd engel snart tillbaka/ och hviska tröst åt din förgråtna maka." Vården har flera sprickor och är stadgad med

Kalkstensvård och gjutjärnsstaket i nygotik från 1862 på friherre Lilliecreutz grav i kvarter I. Vid sidan växer ett stämningsskapande sorgeträd. En av kyrkogårdens kulturhistoriskt sett mest värdefulla gravar.

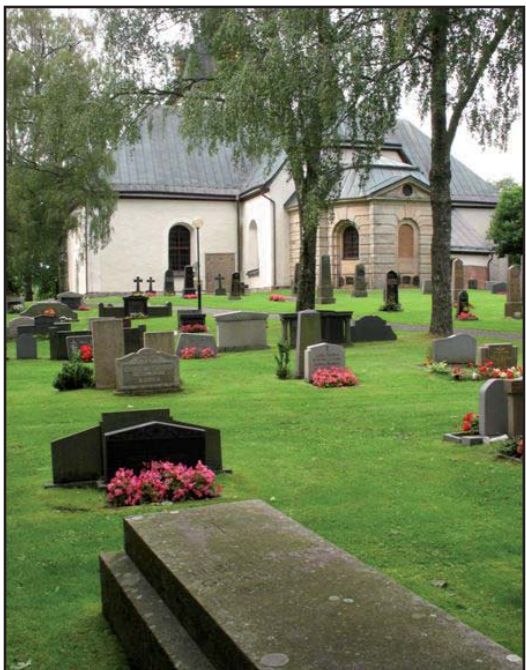
Kvarter I med övervägande låga efterkrigstida vårdar.

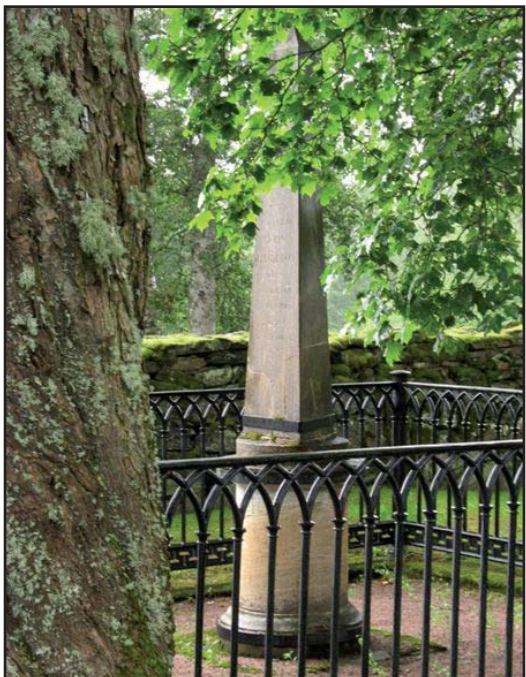
Träkors över soldaten J Qvist i kvarter I.

Gravvård av kalksten från 1781 över riksdagsmannen Sven Håkansson.

Kvarter J med blandat vårdbestånd, i förgrunden en granittumba från 1928 över fru Gunnerson.

Marmorobelisk från 1843 över greve Hamilton med tillhörande grusbädd och nygotiskt gjutjärnsstaket i kvarter J. En av kvarterets och kyrkogårdens mest särpräglade gravar.

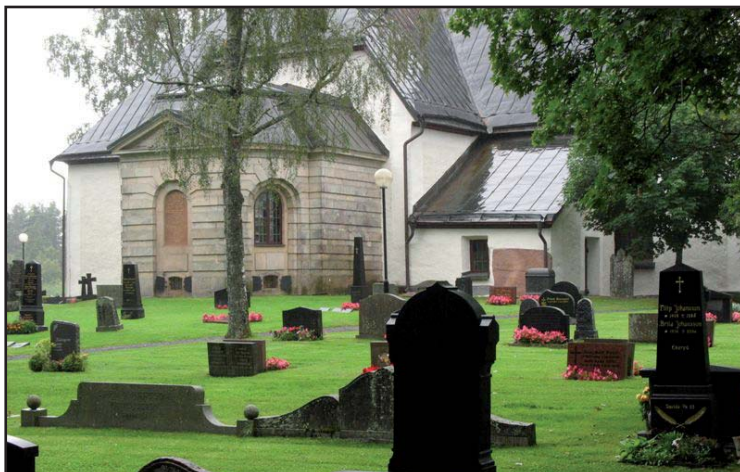
järnband. Den är i behov av översyn av stenkonservator. En annan särpräglad vård är granittumban från 1928 över fru Gunnerson. Ett gjutjärnskors från 1850 är rest över en mamsell Knutson. Ytterligare två gjutjärnskors finns från tidigt 1900-tal, båda över bergsmän. Ett träkors är rest över soldaten Qvist 1912 och bär en referens till Missionsförbundets sångbok. F.d. skolbarn reste 1903 en liten vård över lärarinnan Hanna Karlsson. Bland efterkrigstidens vanligen enformiga vårdtyper lägger man märke till den modernistiskt inspirerade vården över en stationsförman från 1946 med inhugget SJ-vapen liksom de båda strama kalkstenshällar som rests över konstnären Bruno Ekström (död 1990) med föräldrar. Titlar är vanligt förekommande, långt in i efterkrigstiden: verkmästare, järnhandlare, slaktare, bruksinspektör, hemmansägare, byggmästare, predikant, fabrikör, lantbrukare, skogsinspektör, nämndeman, kyrkovaktmästare, stationsföreståndare, målarmästare, grenadjär. En familjegrav vittnar genom titeln direkt om Munksjö sulfatfabrik.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter I och J uppvisar en blandning av vårdtyper från 1800- och 1900-talen. Särskilt några påkostade gravar från 1800-talet sticker ut bland de lågmälda efterkrigstidsvårdarna. Störst kulturhistoriskt värde besitter de Hamiltonska och Lilliecreutzka gravarna med tillhörande gjutjärnsstaket. Av stort intresse är också Sven Håkansson 1700-talsvård, vilken borde förses med ett bättre skydd än nuvarande. Det är av vikt att de äldre vårdarna, d.v.s. fram till omkring 1940 bevaras på plats. Dessa ger kvarteren en dynamisk karaktär och ett historiskt djup. Vidare är det av värde att bevara de vårdar som bär titlar. Dessa berättar om socknens yrken i gången tid och vittnar om brukens betydelse.

Modernistisk vård från 1946 över stationsförman med SJ:s förgyllda vapen, kvarter J.

Kvarter K i bakgrunden kring Sethska gravkoret och kvarter H i förgrunden.

Kvarter K

Allmän karaktär

Kvarter K utgör en triangel öster om koret. Det är gamla kyrkogårdens mest enhetliga kvarter och består nästan uteslutande av resliga vårdar från förra sekelskiftet, vända mot öster. Raderna är något oregelbundna. Ursprungligen hade större delen av vårdarna grusbäddar med inramande häckar, idag är det en sammanhängande gräsmatta i likhet med övriga kvarter. Kvarteret har tidigt ansetts som ett av de mest statusfyllda på kyrkogården.

Gravvårdstyper

Den mest framträdande vårdtypen är den flata obeliskan av polerad svart granit. Detta material och nämnda behandling är för övrigt det mest frekventa. Större delen av vårdarna daterar sig från 1900-talets två första decennier. I hörnet vid södra korsarmen finns kvarterets enda bevarade grusbädd. Den omges av en stenram från vars huvudända ett hjulkors av grå kalksten reser sig. Vården är rest kring 1910 över paret Åkerman. I närheten finns tre identiska svarta granitkors över kyrkoherdar, den yngsta från 1986. Den äldsta är rest 1948 över J A Bredin. En stor kalkstenshäll är lagd 1881 över folkskolläraren och organisten Johan Abraham Ljungström av "tacksamma barn". Särpräglad är den skrinformiga vården i blågrå granit över bankdirektör August Svensson i Waggeryd från 1924. Invid denna finns ännu en personlig vård med den döde porträtterad i en bronsmedaljong 1943. En smäcker obelisk är rest på Rupprechts familjegrav. Kvarterets enklaste vård är en liggare från 1920 över en barnmorska. Vid sidan av de stora monumenten finns även ett antal låga vårdar från 1900-talets senare del och en återanvänd bautasten. Titlar är legio på vårdarna: nämndeman, lantbrukare, kronojägare, kvarnägare, lektor, direktör, trävaruhandlare, fanjunkare. Två stycken bär referens till Missionsförbundets sångbok. Vid

Den enda bevarade grusbädden i kvarter K. I bakgrunden en porträttgravsten från sent 1600-tal.

Individuellt utformad gravvård från 1924.

En av kvarter K:s enklaste vårdar är lagd över barnmorskan Hanna Sandberg 1920.

Typisk vård från tidigt 1900-tal i kvarter K.

Individuellt utformad vård från 1943 med porträttrelief i koppar, kvarter K.

sakristian står kyrkogårdens äldsta gravvård: en rest kalkstenshäll med profilerat krön och änglaflykt i relief. Vården är rest 1756 över "välförståndige Rusthållaren" Jöns Trulsson från Krängshult. Vården stod redan 1829 på denna plats som sannolikt är den ursprungliga. Samma gäller den likartade vården på andra sidan norra korsarmen. Denna är betydligt mer vittrad och numera svårläst. Den skall dock vara rest 1791 över "Panne- och Factori Smeden" Mäster Petter Moberg ifrån Norra Dufveled.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter K har den bäst sammanhållna karaktären på gamla kyrkogården. Det är ett utpräglat högreståndskvarter från förra sekelskiftet. De resliga granitvårdarna från tidigt 1900-tal är av stor betydelse för upplevelsen av kyrkogårdens östra hälft. Vårdarna från tiden innan 1930 besitter ett högt kultur- och personhistoriskt värde och skall bevaras på plats för eftervärlden. Detta gäller även den enda bevarade grusbädden. Nyttillskott skall i möjligaste mån undvikas i kvarteret.

Västra kyrkogården och urlunden

Allmän karaktär

Västra kyrkogården tillkom 1944 i enlighet med ett program upprättat av arkitekt Paul Boberg. Terrängen sluttar åt väster och är terrasserad i två steg. Den övre terrassen sträcker sig längs hela gamla kyrkogårdsmuren, medan den nedre avslutas i söder mot den lägre liggande urlunden och övriga kyrkogården i väster. Mellan de båda terrasserna är en avsats belagd med råbrutna kalkstenshällar. De tre olika nivåerna förbinds medelst trappor av röd granit. Urlunden är utgångspunkt för två axlar: åt öster mot tornporten och åt norr genom den lägre terrassen. Den övre och lägre terrassen består av enskilda gravar från 1946-57 och några senare. Den övre terrassen är delad i tre kvarter med korta öst-västliga gravrader samt en nord-sydlig längs terrasskanten. Den nedre terrassen består av en nord-sydlig rad på ömse sida om gången. Den lägst liggande delen av kyrkogården upptogs av i sin smalare norra hälft av två stycken dubbla, nord-sydliga gravrader med rygghäck och en enkel mot öster. Vårdarna är från 1960-65 och står kronologiskt. I den södra hälften är kortare dubbla gravrader, fem nord-sydliga i söder och två öst-västliga i norr, alla med rygghäck. Dessa är från 1953 till idag. Vidare är rader av gravar längs kyrkogårdsmurarna, vilka daterar sig från 1960-talet. Formspråket på vårdarna är uniformt och småskaligt.

Västra utvidgningen från 1940-talet med låga vårdar i rygghäckskantade rader.

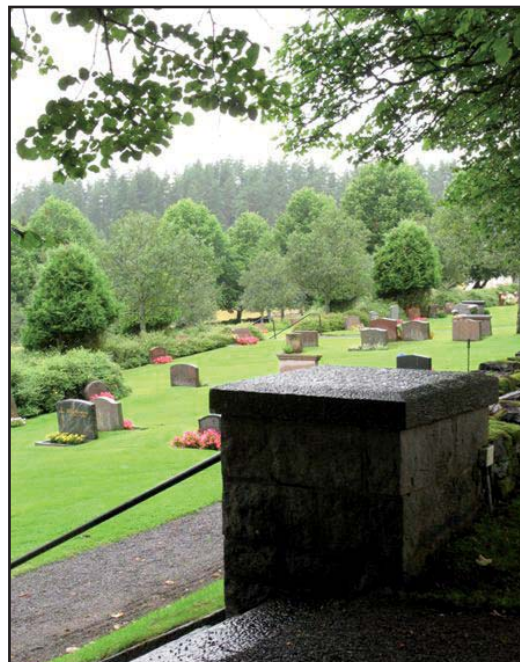
Gravvårdstyper

Vårdarna är av efterkrigstidens låga typer. Materialet är på terrasserna genomgående grå eller röd granit, på den nedre nivån något mer blandat. Intrycket är uniformt till såväl storlek som utformning. Titlar förekommer sparsamt under hela det tidsspänn som gravvårdarna omspanner: köpman, målarmästare, förrådsförvaltare, fabriker, banbiträde, byggmästare, specerihandlare, hemmansägare, smedmästare, överassistent, lantbrukare. En ovanlig vård i form av ett granitkors är uppsatt 1958 vid norra muren.

Urnlunden fick sin nuvarande utformning på 1970-talet. Den kvadratiske planen rymmer en inre stensatt cirkel med springbrunn av gatsten. Kring denna är två cirklar med urngravar från 1978 till 2003. Några av vårdarna är i form av små rundade naturstenar. Övrig yta upptogs av rabatter med blommor och buskar, bl.a. rhododendron och ölandstok. I hörnen växer hängbjörkar som sorgträd. Åt väster är en rad med cypresser.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Västra kyrkogården är ett uttryck för efterkrigstidens strama kyrkogårdsideal med enhetlighet i vårdarnas utförande. Genom detta speglas såväl tanken på likhet inför Gud liksom senare även folkhemmets jämlikhetsideal. Denna karaktär är vanligt förekommande på våra kyrkogårdar. Dess kulturhistoriska värde ligger framför allt i den övergripande uniformiteten, vilken man bör ha i åtanke vid brukandet. Ovanligt är den det långlivade bruket av titlar på vårdarna, vilket bryter mot ovannämnda koncept. Urnlunden är ett uttryck för det sena 1900-talets förändrade gravseder.

Den högre liggande östra delen av 40-talsutvidgningen.

Typiskt exempel på efterkrigstidens uniforma vårdar.

Urnlunden i sin nuvarande utformning från 1970-talet.

De likartade vårdarna i norra utvidgningen ger ett mycket enhetligt intryck.

Minneslund i norra utvidgningen.

Norra kyrkogården och minneslunden

Allmän karaktär

Norra kyrkogården tillkom 1965 i enlighet med ett program upprättat av stadsträdgårdsmästaren i Jönköping, Ivar Andersson. Uppbyggnaden är stram med nord-sydliga rader av gravvårdar vända mot öster. Fyra nord-sydliga, låga måbärshäckar delar upp gravkvarteren i mindre rum. Gravvårdarna är påtagligt uniforma. Den sluttande västra änden av kyrkogården är terrasserad i fyra steg men ännu ej tagen i bruk. I övergången mellan de två delarna ligger en rektangulär minneslund. En gräsmatta avgränsas där åt norr och söder med rabatter samt omges av en gång av marksten i rödaktig betong. Framför södra rabatten är en likadant stensatt halvrand begränsad av cypresshäckar. Inom rundeln är en springbrunn i form av ett stort runt metallfat. På ömse sidor om detta står hållare för ljus. Minneslunden avgränsas medelst låga, rätvinkliga måbärshäckar samt åt väster tre rader av höga lövhäckar. Innanför dessa är rader med urngravar från 1990-talet och framåt.

Gravvårdsbestånd

Gravvårdarna är ovanligt enhetligt utformade. Alla har samma storlek och rektangulära form utan utsmyckning. Den enda variationen är i materialet, olika slags granit och i några fall även vit marmor. Vårdarna daterar sig från 1967 till idag. De äldsta bildar en öst-västlig rad längs gamla kyrkogården. Titlar förekommer enbart i denna rad: hemmansägaren, folkskolläraren och byggmästaren. Flera av minneslundens urngravar utgörs av små rundade naturstenar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Norra kyrkogården är ett uttryck för efterkrigstidens strama kyrkogårdsideal med enhetlighet i vårdarnas utförande. Genom detta speglas såväl tanken på likhet inför Gud liksom folkhemmets jämlikhetsideal. Denna karaktär är vanligt förekommande på våra kyrkogårdar, men sällan så konsekvent som här. Dess kulturhistoriska värde ligger framför allt i den stränga uniformiteten, vilken man bör ha i åtanke vid brukandet. Minneslunden är ett uttryck för det sena 1900-talets förändrade gravseder.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet

Byarums kyrkogård har liksom kyrkan medeltida ursprung. Eventuellt fanns här under tidig medeltid ett kloster. Sedan 1900-talet fungerar kyrkogården även som begravningsplats för Vaggeryds tätort, vilket föranlett flera utvidgningar. Kyrkogården har idag tre klart åtskiljbara årsringar. Den kvadratiske äldsta delen fick nuvarande utsträckning 1826 och 1920. I slutningen väster om denna är en utvidgning från 1944, ritad av den flitige restaureringsarkitekten Paul Boberg. Längs kyrkogårdens norra sida sträcker sig en utvidgning från 1965, planerad av trädgårdsarkitekt Ivar Andersson. Kyrkogårdens olika delar omges av kallmurar, de äldsta från 1820-talet. Ingångarna utgörs av smidesgrindar. Östra huvudingången har en murad stiglucka från 1828. Trädkransar av lind och lönn omger de äldre delarna och spelar en viktig roll. Av övrig vegetation bör främst ett par äldre lönnar och en grupp sorgträd på gamla kyrkogården liksom västra delens typiska rygghäckar värnas. Grusgångar binder ihop kyrkogårdens olika delar och inramar gravkvarteren. Ursprungligen hade större delen av gravarna grusbäddar, vilka dock slopats under sent 1900-tal. Därmed är de grusytor som återstår av stor vikt av bevara. Av särskilt högt värde är de fyra gravar som har omgivande järnstaket, två av dessa har också konsthistoriskt intressanta vårdar från tiden innan industrialismens genombrott. I stort präglas gamla kyrkogården av mellan- och efterkrigstidens låga, breda vårdar. Det finns en viss variation i såväl form som material. De äldre kvarteren kring kyrkan har en mer blandad karaktär med ett antal vårdar av stort intresse, bl.a. några gjutjärns- och smideskors samt tre kalkstensvårdar från 1700-talet. Resliga sekelskiftsvårdar ger historiskt djup och dynamik åt kvarteren. I kvarteren norr om kyrkan kan man skönja resterna av den s.k. allmänna linjen, som berättar om de som ej hade råd att köpa sig en gravplats. Det mest enhetliga och som helhet värdefullaste kvarteret är K öster om korset. Resliga granitvårdar från förra sekelskiftet ger dess karaktär och understryker ytans höga status. Västra utvidgningen är terrasserad och rymmer en urnlund. Utformningen är strikt och rakt igenom rätvinklig med låga efterkrigsvårdar av uniform storlek i raka rader. Senare planteringar lättar dock upp intrycket. Stramheten är däremot påtaglig i den norra utvidgningen där vårdarnas uniformitet och enkelhet är påtaglig. Variation förekommer endast i material. Därigenom speglas tankegångar kring likheten inför Gud såväl som folkhemmets jämlikhetssträvande.

Titlar förekommer på hela kyrkogården, dock mest frekvent på den äldsta delen. Genom dessa ges en bild av såväl person- som lokalhistoria. Man kan utläsa bruksnäringens betydelse för socknen liksom stationssamhället Vaggeryds framväxt. Hantverksyrken är minst lika

vanliga som titeln hemmansägare, vilket speglar såväl yrkes stolthet som social sammansättning under gångna tider. Förekomst av titlar bör vara vägledande vid bevarande.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla tider.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Byarums kyrkogård har medeltida ursprung.
- Kyrkogårdsmurar och grindar med stolpar/stiglucka samt trädrader och sorgeträd är viktiga delar i utformningen av kyrkogården och har därmed ett högt kulturhistoriskt värde.
- Grusgångar och grusbäddar med tillhörande inhägnad utgör omistliga delar av kyrkogårdens karaktär och bör vidmakthållas i största möjliga utsträckning.
- Vårdar äldre än 1940 eller med titlar bör bevaras på plats, de äldre än 1850 skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.
- Nytilskott kan överlag accepteras på kyrkogården, även om anpassning förespråkas på känsligare delar. Inom kvarter K bör dock en hög restriktivitet tillämpas.

Referenser

Arkiv

Byarums pastorats arkiv.

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)

Litteratur

Byarums hembygdsförenings årsskrift 1962, 1965, 1971.

Vaggeryd.

Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Vaggeryds

kommun. Jönköping 1989.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del V. Stockholm 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla
1957.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 336/05
 Beställare: . . . . . Växjö stift
 Fastighetsägare: . . . . . Byarums kyrkliga samfällighet
 Rapportansvarig: . . . . . Robin Gullbrandsson
 Foto: . . . . . Robin Gullbrandsson
 Län: . . . . . Jönköpings län
 Kommun: . . . . . Vaggeryds kommun
 Socken: . . . . . Byarums socken
 Fastighetsbeteckning: . . . . . Byarum 1:1, 1:21
 Belägenhet: . . . . . Ekonomiska kartans blad Bre-
 daryd 6E 6a

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv

